

Türkiye'de Gıda Sektörünün Ekonomik Yapısı ve Avrupa Birliğine Uyum

Erdoğan Güneş^{1*}, Fahri Ünsal²

¹ Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara

² Ithaca College, Marketing/International Business, Ithaca/ABD

* egunes@agri.ankara.edu.tr

Özet

Gıda sanayii; tarımsal üretim, dengeli beslenme, katma değer, istihdam ve ihracat açısından önemli işlevleri olan bir sektördür. 30 bine yakın işyeri potansiyeli ile çoğunluğu *küçük ve orta ölçekli işletme* yapısında olan gıda sanayii işletmeleri ortalama olarak kapasitelerinin %65-75'ini kullanmaktadırlar. Türkiye gıda sanayi alanında AB'ye uyum sürecinde *gıda kanunu* başta olmak üzere yasal önlemler alarak, bu alanda potansiyelini değerlendirmeyi ve rekabette güçlü olayı amaçlamaktadır. Sektörün AB ile rekabette üstünlüğe ulaşması, Avrupa standartlarında üretim, ambalajlama, depolama, dağıtım ve kalite kontrolü yapmasına bağlıdır. Ancak işletmelerde araştırma geliştirme faaliyetlerinin yetersizliği, ürün ve kalite geliştirme, pazarlama ve verimlilikten kaynaklanan sorunların devamı güçlülüğü engellemekte ve önemli yapısal çalışmaların öncelikli yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Gıda sanayii, ekonomi, Avrupa Birliği, uyum, rekabet gücü

Giriş-Türkiye'de Gıda Sanayinin Ekonomik Görünüşü ve Gücü-

Günümüzde Türkiye'de özel sektör firmalarının etkin olduğu gıda sanayii, hammadde, enerji ve altyapı, kapasite, pazarlama ve organizasyon alanında yaşanan sorunlara karşın, ekonomide önemini korumaktadır ve AB ile uyumu sağlayabilecek, bazı konularda ve alt dallarda avantajlı sayılabilecek potansiyele sahiptir. Ekonomide sektörler içerisinde gıda sanayi, imalata sanayi alt dalları içinde tüketim malları grubunda yer almaktadır. Türkiye ekonomisine sanayinin katkısı çizelge 1'de görülmektedir. Sanayideki işletmelerin çoğu küçük ve orta ölçeklidir ve özel sektör kuruluşları ağırlıklıdır. Türkiye'de gıda sanayinin büyük bir bölümünü un ve unlu mamuller, süt ve et ile meyve-sebze işleme sanayi oluşturmaktadır (1). İşletme sayılarının fazla olduğu et ve süt işleme, un, zeytinyağı ve bitkisel yağlar gibi sektörlerde kapasite kullanımının %50'nin altında olması genel ortalamayı düşürmektedir.

Türkiye 9. Gıda Kongresi; 24-26 Mayıs 2006, Bolu

Çizelge 1. Çeşitli Göstergelerle Türkiye Ekonomisinde Gıda Sanayii

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payı (%)	4,8*	
İmalat Sanayii Üretimindeki Payı (%)	18-20*	
İmalat Sanayii İstihdamındaki Payı (%)	13*	
İşyeri Sayısı (Adet)	22.243 ^e	
	27.543 ^e	
	30.649 ^e	
Çalışan Sayısı (Adet)	247.769 ⁺	
Ortalama Kapasite Kullanımı (%)	66*	
	71 ⁺	
Gıda Sanayi Üretim-Talep Değerleri Artışları	1999-2005	Yıllık Ortalama (%)
Üretim Değeri Artışı (%) ^θ	24	3,6
İthalat Değeri Artışı (%) ^θ	62	8,3
İhracat Değeri Artışı (%) ^θ	65	8,7
Talep Değeri Artışı (%) ^θ	21	3,3

(2), ^e (1), ⁺(3), ^θ (4) verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Türkiye'de gıda sanayiinde üretim değerindeki artış, talep ve ithalatın gerisinde kalmıştır. Sektör; kuruluşundan bu yana önemli yapısal değişimler yaşamıştır ve bu süreç devam etmektedir. Sözleşmeli tarıma yönelme, kalite sistemlerinin yaygınlaşması, teknolojinin yenilenmesi, ürün çeşitliliğinin artması, firma evlilikleri ve yeni pazarlama tekniklerinin yaygınlaşması bu gelişmelerin bazılarıdır (5). Ancak bu gelişmelerin rekabet gücüne yeteri ölçüde yansımamıştır. Sektörel rekabet gücünün artırılması, yapısal değişimlerin hızlanmasına bağlıdır (6). Gıda sanayiinde, rekabette üstünlüğü yaratmanın önemli koşulu, tüketici gereksinim ve beklentilerini belirleyerek, bu gereksinim ve beklentilere uygun mal ve hizmeti, düşük maliyetle, kaliteli ve hızlı bir biçimde pazara sunmaktır. *Türkiye, üretim maliyetinin AB ve dünya seviyesinden yüksek olduğu buğday, mısır, arpa, ayçiçeği, tavuk eti, yumurta ve süt ürünleri açısından, gerek Birlik içi gerekse yeni aday ülkelerde bu ürünlerin güçlü bir yapıya sahip olması nedeniyle, rekabette dezavantajlı konumdadır. Ancak taze meyve ve sebzeler ile reçel, jöle, marmelat, meyve püresi ve pastalar sınıflandırmasına dahil ürünler olmak üzere işlenmiş meyve ve sebze sektörü, elma suyu başta olmak üzere meyve suyu sektörü ve işlenmiş/işlenmemiş et sektörü aday ülkelerin ihracatlarında önemlidir ve*

AB'ye karşısında ülkemiz, gıda sanayii üzerinde uzun dönemde olumlu etkiler yaratacaktır.

Türkiye'nin Gıda Alanında AB'ye Uyum Çalışmaları

Türkiye-AB arasında müzakereler 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır ve AB yasalarına uyum konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Müzakerelerde gıda sektörünü temel olarak ilgilendiren ve 3 fasılda yürütülecek olan "*Tarım ve kırsal kalkınma*", "*Gıda güvenliği, Veteriner ve bitki sağlığı*", "*Balıkçılık*" konuları en önemli ve zor geçecek konulardan sayılmaktadır. "*Tanıttıcı*" ve "*ayrıntılı tarama*" süreci toplantıları başlamıştır (7). Aslında Türkiye'nin küreselleşen dünyada piyasa ekonomisine ve dünya ticaret kurallarına uyumu konusundaki çalışmaları 2000'li yıllarla birlikte başlamıştır. Bu süreçte Türkiye uygulayacağı politikaları belirlerken, birtakım taahhütler altına girdiği Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği gibi uluslar arası kurum ve organizasyonların yönlendirmelerinden etkilenmiştir. Bu çerçevede alınan kararlarla kırsal gelişmeyi ve gıda sanayiinin hammadde talebini karşılayan tarım sektörünün AB "*Ortak Tarım Politikasına*" uyumu "*Tarım Reformu Uygulama Projesi-ARIP*" ile sağlanmaya çalışılmış, AB'nin tüm ilerleme raporlarında atıfta bulunduğu "*2006-2010 Tarım Strateji Belgesi*" uygulanmıştır. Dünya Bankası ve IMF desteği ile uygulanan politikalarla, bitkisel ve hayvansal üretimin kayıt altına alınması, bitki ve hayvan sağlığı, hayvan hareketlerinin kontrolü ve hayvan hastalıklarının erdike edilmesi için stratejilerin geliştirilmesi, AB'nin kamu sağlığı standartlarına ulaşmak için gıda işleme tesislerinin modernizasyonu gibi konularda uyum sağlanmaya çalışılmıştır. 5 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren "*5179 sayılı Gıda Yasası*", tekniğe uygun üretim ve satış yapan kuruluşların önünün açılmasını, tüketicilere de daha güvenli gıdalar sunulmasını amaçlamıştır. Ayrıca yasa, gıda politikasına ilişkin esasların bir bütün halinde ortaya konulmasını, gıda mevzuatının AB teknik mevzuatına ve diğer uluslararası standartlara uyum sağlamasını, gıda ile ilgili kararlarda şeffaflığın ve katılımcılığın sağlanması yönünde düzenlemeleri içermektedir. Düzenlemeler, denetimin tek elde toplanması, üretim ve satış noktalarına cezai yaptırımlar getirmesi, gıda güvenliğinin sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi ile işletmelerin kayıt altına alınması açısından önemlidir (8). Bu aşamada gıda sanayiinde kalite yönetim sistemleri, HACCP ve iyi tarım uygulamaları gibi konulara firmaların sahip olması ve bilgilendirme süreci, yasanın uygulanmasını etkinleştirecektir.

Sonuç

Türkiye gıda alanında çıkardığı kanun ve yönetmeliklerle AB'ye uyumda yolunda adımlar atmaktadır. Ancak temel sorun, yasaların uygulama pratiği

Türkiye 9. Gıda Kongresi; 24-26 Mayıs 2006, Bolu

yanında, özellikle sanayiinin yapısal konularına odaklanmakta ve bu açıdan yeniliklere ve çalışmalara gerek duyulmaktadır. Ancak tarımsal yapıdaki sorunların devam etmesi ve sanayie yönelik standart kalitede ve sürekli hammadde arzının geliştirilememesi, kayıt dışı üretimde bulunan işletmelerin varlığı, AB ile bütünleşmede Türk gıda sanayiinin rekabet etkinliğini azaltmaktadır. *AB'ye katılım sürecinde gıda sanayiinin gelişmesinde, rekabetinde ve uyumunda öncelikli olarak ele alınması gerekli önlemler şu şekilde sıralanabilir:*

- Tarım-sanayii bütünleşmesinin sağlanması ile kalite ve standartlı bitkisel ve hayvansal hammaddenin temin edilmesi,
- İşletmelerde üretim girdi maliyetlerinin düşürülmesi ve özellikle de tarımsal hammaddelerin dünya fiyatlarıyla sağlanması,
- Kaliteli üretimin gerçekleştirilerek kayıt dışılığın ve kaçakların azaltılması,
- Sanayinin bilim, teknoloji ve AR-GE'ye dayalı faaliyetlerinin geliştirilmesi, gıda analizleri ve araştırmaları yürüten kurum ve kuruluşların artırılması, alt yapı ve teknik donanımlarla güçlendirilmesi,
- HACCP, EUROCAP, ISO 22000 gibi gıda güvenliği sistemleriyle ilgilenen kurum ve kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması,
- Dış satımın sanayii alt dalları ve dünya piyasasındaki gelişmeler izlenerek desteklenmesi,
- Üretimden tüketime gıda denetiminin artırılması, üretici ve tüketici haklarını koruyarak gıda güvenliğinin sağlanması gerekmektedir.

Kaynaklar

1. TKB 2002. *Gıda Envanteri*, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
2. DİE 2002. *Türkiye İstatistik Yıllığı*, DİE, Ankara.
3. DİE 2004. *Türkiye İstatistik Yıllığı Sanayi Sayımı*, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
4. DPT 2005. *İmalat Sanayi İktisadi Gelişmeler Göstergeleri*, Devlet Planlama Teşkilatı BİM Kayıtları, Ankara.
5. Ekşi, A., Yurdakul, O., Emiroğlu, M., Güneş, E., Atamer, M., Topal, E., Deveci O. ve Taşdöğen, F. 2005, Gıda Sanayinde Yapısal Değişimler, Türkiye Ziraat Mühendisliği 6. Teknik Kongresi, Cilt II., 1001-1017 s., 3-7 Ocak 2005, Ankara.
6. Aluftekin, B, N. and Gunes, E. 2004. Effectiveness of SMEs in Turkish Economy and Agricultural Industry Sector. *International Journal of Management and Enterprise Development (IJMED)*, Vol. 1, No. 4. 359-374.
7. <http://www.abgs.gov.tr> (Erişim tarihi: 27. 01. 2006)
8. TÜSİAD 2005. *Türkiye'de Yeniden Yapılanma Araştırmaları*, Türkiye Sanayicileri ve İş adamları Derneği Büyüme Stratejileri Dizisi No:2, (Yayın No. TUSİAD-T/2005-06/399), ISBN: 975-8458-84-1, 72-78, İstanbul.